

vezanost i ritam demografskih kretanja. Autorica upućuje na mogućnosti daljnjih istraživanja, a to je detaljnija raščlamba društvenih struktura samog grada – poglavito gradskog plemstva i građanstva. Sugerira i brojne druge izvore, poglavito kotorske bilježničke spise. Knjiga Maje Katušić bogat je izvor podataka i plod višegodišnjeg istraživanja koje je iznjedrilo velik doprinos hrvatskoj historiografiji.

Matea Marušić

Vesna Miović, *Židovi u Dubrovačkoj Republici 1546. – 1808.* Zagreb; Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2024, 204 str.

Istraživanje tema o položaju židovske populacije u sklopu različitih državnih zajednica uvijek se pozicioniralo kao visoka prioritetna točka u europskoj i svjetskoj historiografiji, oslanjajući se na položaj istih u modernosti i suvremenosti (19. i 20. stoljeće). Međutim, na dubrovačkom primjeru, vremenski raspon istraživanja položaja dubrovačkih Židova sveden je na razdoblje Republike, ponajviše od osnutka geta do sloma Republike 1808. godine. Istraživanjem položaja dubrovačkih Židova u posljednja dva desetljeća sustavno se bavi Vesna Miović. Uspjesi nakon objave knjiga *Židovski geto u Dubrovačkoj Republici 1546. – 1808.*, *Židovke u Dubrovačkoj Republici* i *Židovski rodovi u Dubrovniku 1546. – 1945.* potaknuli su Vesnu Miović da nakon pronađenih dokumenata u Arhivu Dubrovačke biskupije i Arhivu Židovske općine u Dubrovniku svoj istraživački opus obogati još jednom značajnom historiografskom monografijom.

Nova knjiga Vesne Miović, *Židovi u Dubrovačkoj Republici 1546. – 1808.* objavljena je u izdanju Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku kao 43. knjiga u seriji *Monografije*. Knjiga je podijeljena na ukupno deset poglavlja, predstavljajući ukupan položaj dubrovačkih Židova u političkoj, gospodarskoj i kulturnoj sferi. Autorica se na temelju interdisciplinarnosti i komparativnim metodama usredotočila prikazati različit položaj ove društveno marginalizirane skupine od osnutka geta 1546. do sloma Republike 1808. godine. Posve je jasno kako su egzistencijalni činitelji doprinijeli egzodusu Židova s Pirenejskog poluotoka na razne krajeve europskoga kontinenta. Svoje su utočište pronašli i u Dubrovniku, a autorica konstatira kako su najstariji spomeni o boravku Židova datirani u 1281. godinu, što je jasno definirano u poglavljima *Počeci i Osnutak geta 1546. godine* (11-27). Ova knjiga izvrstan je pokazatelj odnosa vlasti prema došljacima, a Židovi su u srednjem i ranom novom vijeku često mijenjali svoja prebivališta, kako zbog političkih tako i zbog egzistencijalnih te gospodarskih činitelja. Tako se daje zaključak kako su gospodarske okolnosti potaknule Židove za nastanjivanje na području Dubrovačke Republike.

Život židovske populacije u Dubrovačkoj Republici imao je dugačak razvojni tijek, s mnoštvom uspona i padova. Njihov položaj, prava i povlastice bili su česta tema rasprave na sjednicama Senata, stvarajući dojam kako je posrijedi nepoželjna trgovačka konkurencija koja svojim angažmanom može ugrožavati poslovanje domaćih trgovaca. Tako su dubrovački Židovi od nepoželjnih došljaka s vremenom postajali populacija od velike koristi za gospodarski razvoj Republike. Autorica je na temelju različitih primjera predstavila značaj Židova u trgovačkom posredstvu, diplomatskim misijama Republike i konzularnoj službi, predstavljajući važnu egzistencijalnu i institucionalnu održivost države. Također, ona ističe i vrlo zapažujuću institucionalnu vertikalnu dubrovačkih Židova u poglavlju *Iz svakodnevnog života* (111-146), što ujedno

čini i središnji dio ove knjige. Iako strogo kontrolirana od strane državnih tijela Republike, židovska bratovština vrlo je aktivno predstavljala svoju populaciju tijekom postojanja Republike. Kroz podpoglavlje *Bratovštine i škole* (111-117) detaljno su opisane ovlasti i djelovanje skupštine, kao i glavnog izvršnog tijela bratovštine, Malog kapitula te njihova interakcija s dubrovačkim izvršnim tijelima vlasti.

Na temelju komparativne analize s ostatkom europskoga kontinenta, autorica je pokazala specifičnost dubrovačke židovske politike, predstavljajući je rasteretnijom u odnosu na ostale europske države. Specifičnost dubrovačkog teritorija i očuvanje njegova suvereniteta ponajviše u razdoblju osmanskih prodora u neposrednom zaleđu ipak su zahtijevali implementaciju restriktivnih mjera. Sustavna arhivska istraživanja autorica je započela upravo s godinom osnutka geta 1546. godine, kojemu je posvećeno cijelo jedno poglavlje. Iako je u knjizi detaljno opisan izgled geta, autorica se u cijeloj knjizi referirala na geto kao važan centar političkih i društvenih procesa u onodobnom Dubrovniku. Čak se i u redovima vladajućih tijela često raspravljalo o proširenju geta i nastojanjima da se cjelokupna brojka židovske populacije determinira na spomenuti prostor. Iako se geto često proširivao, u poglavlju *Rast Židovske općine* (28-46) objašnjava se da on gotovo nikada nije mogao zbrinuti sve dubrovačke Židove. Kako bi zaštitili vlastite gospodarske interese, a pritom i ojačali trenutno stanje u trgovačkoj djelatnosti, Dubrovčani su, unatoč jakom pritisku na intenziviranje antižidovske politike ostali ustrajni na doziranoj suradnji. Prekretnica koja je u ovome djelu uzeta kao polazišna točka u liberalizaciji politike vladajućih tijela prema Židovima jest razdoblje rata Svete lige protiv Osmanlija od 1538. do 1540. godine. Niz angažmana, poput trgovačkog posredovanja, opremanja Lazareta u epidemijskim razdobljima, diplomatskih misija i ostali poslovi pozicionirali su Židove kao važne dionike u sveopćem razvoju Republike. Osim navedenoga, autoričini stavovi o židovskim obavještajcima koji su Republici donosili novosti povezane s geopolitičkom situacijom u onodobnoj Europi značajno su utjecali na povlašteniji položaj Židova, osobito u 18. stoljeću kada im je omogućena sloboda stanovanja. Početci liberalizacije vladajućih struktura prema židovskoj populaciji analizirani su u posebno poglavlju pod naslovom *18. stoljeće: više slobode* (81-110).

Potrebno je istaknuti kako položaj židovske zajednice u Dubrovniku nije bio obilježen isključivo pozitivnim trendovima u svakodnevnom životu. Njihov je položaj, osobito u 17. stoljeću obilježen izvjesnom marginalizacijom i restriktivnim mjerama, nametnutim najčešće od strane crkvenih tijela vlasti. Političke, prirodne i društvene nedaće koje su zahvatile Republiku u spomenutom razdoblju utjecale su na percepciju Židova kao glavnih krivaca za svaku od tih nedaća. Navedeni su zaključci detaljno analizirani u poglavlju *Poslije velike tješnje* (67-80). Ipak, od 18. stoljeća njihov je položaj povoljniji, što autorica potkrepljuje konstatacijama kako upravo u navedenom razdoblju postoji obilje podataka o židovskim zanimanjima. Osim što su se nastavili baviti trgovačkim posredništvom, bili su i liječnici, obrtnici, krojači, klobučari, kožari, slastičari, zakupnici prava na prodaju različitih proizvoda, a bili su vrlo poduzetni i po pitanju poslovanja u domeni pomorske djelatnosti. Osim što su imali udjele vlasništva u brodovima, bili su i ulagači u pomorske zajmove i pomorsko osiguranje, ali i zakupnici državnih pristojbi na brodove.

Od mnoštva izvora korištenih za izradu ove knjige, najznačajnije vrelo kojemu je autorica posvetila veliku pozornost zapisnici su Kaznenog suda Dubrovačke Republike. Posrijedi je nepresušan izvor novih spoznaja iznesenih u podpoglavlju *Blago iz zapisnika Kaznenog suda* (117-125). Iz navedenoga je izvora autorica rekonstruirala odnos države, sugrađana i sudskih tijela prema Židovima, kao i životu unutar Židovske općine. Zanimljivo je spomenuti da je u

obrađeno razdoblju od 1667. do 1808. godine, prisutnost Židova u sudskim procesima bila vrlo zapažena. Zabilježeno je više od šest stotina sudskih sporova u kojima su sudjelovali kao tužitelji, tuženici i svjedoci. Njihova je uloga imala velike značajke na kreiranje slike svakodnevnog života. Nastojala se postići sustavna segregacija u poslovanju s kršćanima, osobito u onim poslovima koje su državna tijela teško mogla kontrolirati. Dakle, vodila se briga oko suživota između kršćanske i židovske populacije.

Osim što knjiga Vesne Miović sadrži mnoštvo novih spoznaja o političkoj, društvenoj i kulturnoj ulozi Židova u Dubrovniku, ona je i bogato ilustrirana. Kako bi se prosječnom čitatelju olakšalo spoznavanje svakodnevnih prilika unutar geta, knjiga je opremljena mnoštvom skica s popisom svih nekretnina unutar geta i obitelji unutar njega. Priloženi su i fotografski prikazi kamenih ulomaka s nadgrobnih spomenika i kamenih natpisa. Sustavnom komparativnom analizom s ostatkom europskih zemalja, autorica zaključuje kako je vjerska tolerancija prema Židovima u Dubrovniku, pomiješana s nekoliko teških procesa u 16. i 17. stoljeću, ipak bila liberalnije prirode. Iako su vrlo oprezno postupali prema svakoj stavci koja se ticala židovske populacije, Dubrovčani su uspješno balansirali između netrpeljivosti i ekonomske koristi, a svoji prag tolerancije često mijenjali.

Ova knjiga izvanredan je pokazatelj snalažljivosti i uspješnosti razvoja Dubrovačke Republike u ranom novom vijeku. Nema dvojbe kako je na njezin razvoj, uz ostalo, utjecao i angažman dubrovačkih Židova. Spomenuta je društvena zajednica kroz svoju povijest doista prolazila kroz sustavnu marginalizaciju, međutim, Dubrovčani su spoznali razinu koristi od židovskog trgovačkog posredstva i činjenice da njihovi intelektualni krugovi mogu snažno doprinijeti političkom, društvenom i kulturnom razvoju Republike.

Znanstveni opus Vesne Miović ovom je knjigom bogatiji za još jedan iznimno vrijedan historiografski rezultat, namijenjen kako za znanstvenu, tako i za širu javnost, s nadom da će se uz pomoć ovoga štiva stvarati nova izdanja o društvenoj i multikulturalnoj slici onodobnog Dubrovnika.

Edi Zubović

Nikola Tomašegović, *Moderno ili narodno? Modernistički pokret u Hrvatskoj na prijelomu 19. i 20. stoljeća*, Zagreb: Srednja Europa, 2024, 394 str.

Pitanje iz naslova „moderno ili narodno?“ jedno je od središnjih problemskih izazova hrvatskog modernističkog pokreta na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće. Riječ je o poznatom sukobu između *mladih* i *starih* koji se odvijao u politici, književnosti i umjetnosti, napose na stranicama mnogobrojnih časopisa, kako *Hrvatske misli* iz Praga i *Mladosti* iz Beča tako i više listova iz Zagreba i drugih hrvatskih gradova. Uključivao je buduća istaknuta politička imena poput Stjepana Radića i Svetozara Pribićevića, književnička poput Ksavera Šandora Gjalskog, Milutina Cihlara Nehajeva, Milivoja Dežmana i likovnoumjetnička poput Vlahe Bukovca. Na političkom planu zahtijevao je zaokret ka modernoj politici zbog nezadovoljstva tradicionalnom hrvatskom opozicijskom politikom nemoćnom pred Khuenovom dominacijom. Na književnom planu zagovarao je modernu u književnosti, a na umjetničkom primjerice secesiju, pozivajući na punu slobodu stvaralaštva. Sve je praćeno bučnim polemikama poput one iz 1898. o secesiji u kojoj su sudjelovali Franjo Kuhač, Ivo Pilar, Isidor Kršnjavi i mnogi drugi. Borba za modernu politiku,